

ПРОБЛЕМАТИКА НІМЕЦЬКОМОВНИХ ЛІТЕРАТУРОЗНАВЧИХ ПРАЦЬ ОСВАЛЬДА БУРГАРДТА

У статті проаналізовано німецькомовні літературно-критичні праці Освальда Бургардта (Юрія Клена), написані на еміграції у 1930–1940-х роках, розглянуто, зокрема, такі аспекти його досліджень, як лейтмотивний аналіз, теорія перекладу, компаративістика.

I

Літературно-критична діяльність Освальда Бургардта на еміграції — одна з досі маловивчених тем в українському літературознавстві. Ще Дмитро Чижевський 1949 року писав: «Методологічні думки Бургардта в українській науковій літературі, здається, і не використані, і навіть не зреферовані добре» [1, 252]. І якщо літературну критику О. Бургардта, що з'явилася в Україні, було частково опрацьовано, то про німецькі праці маємо досить-таки фрагментарні уявлення. Причина цього криється не в останню чергу в проблематичності доступу до цих текстів.

Статті О. Бургардта німецькою мовою з'являються після його виїзду до Німеччини, в період з 1931 до 1947 рр. Завдяки клопотанням Д. Чижевського 1934 року Освальд Бургардт отримує посаду викладача кафедри славістики в Мюнстерському університеті у Вестфалії, де 1940 року під науковим керівництвом професора Е. Гофмана захищає докторську дисертацію «Лейтмотиви в Леоніда Андреева», а через рік — отримує звання «почесного професора» [2, 205].

Ютті Ліндекугель вдалося розшукати в університетських довідниках перелік курсів, які О. Бургардт читав в університетах Німеччини, Чехії та Австрії [3, 436]. Викладацька діяльність Юрія Клена зосереджувалася головним чином на славистиці; університети, в яких він працював, отримали в його особі лектора, що добре розумівся на різних галузях слов'янської філології.

На еміграції О. Бургардт опублікував цілу низку німецькомовних праць, серед них: «Біля витоків української філософії» (1935), «Історія виникнення одного вірша Вінченці Поля» (1937), «Чужі поети в українському вбранні» (1938, 1940), «Російська література еміграції» (1939), «Українська література еміграції» (1939), «Сучасна література Західної України» (1939), «Спільні мотиви в Леоніда Андреева та Ніцше» (1941–1942). Окремі з них є варіантами та вер-

сіями статей, надрукованих в українських виданнях. Скажімо, німецькомовна рецензія на книжку Д. Чижевського «Філософія Г. С. Сковороди», що з'явилася у часописі «Slavische Rundschau» під назвою «Біля витоків української філософії» [4], дублює аналогічну рецензію у «Віснику» [5]. Перша частина розвідки «Чужі поети в українському вбранні» [6] перегукується з ранішою статтею київського періоду — «Гейне в українських перекладах» [7], а друга частина цієї ж розвідки [8] є доповненим варіантом праці «Український переклад Вергарна» [9]. Автоповтори, повернення до улюблених тем — досить характерна риса літературно-критичної діяльності О. Бургардта.

Проблеми, порушені в його студіях, стосуються переважно української, російської та польської літератур. У 30–40-х роках у Німеччині дослідження зі славістики були доволі проблематичними через історико-політичні обставини. Навіть у відомих славістичних центрах, таких як Прага чи Берлін, відчувався брак потрібної літератури [3, 32–33]. Що ж до україністики, то вона серйозно не вивчалась і не мала вагомого наукового значення. Відповідно, як зазначав В. Міяковський, «тематика наукових досліджень Клена була обумовлена характером славістичних студій у Німеччині, що переважно зосереджувалися на російській літературі» [10, 419]. Його дисертація та стаття, що резюмувала її окремі положення [11, 12], були присвячені Леонідові Андрееву. Крім того, в 1939–1940 роках у Мюнстерському університеті О. Бургардт читав курс «Російська експресіоністична драма (Леонід Андреев)» [3, 434].

Студія Бургардта про творчість Леоніда Андреева є унікальним явищем в українському літературознавстві з огляду на методологію, застосовану в ній. Свого часу Д. Чижевський писав про наукові студії О. Бургардта, що «всі вони мають свою методологічну цінність, подають

спроби знайти нові шляхи рішення тих або інших питань, підходу до матеріалу. Так, праця про Андреева стежить за певними мотивами, що виступають в його різних творах, як «лейтмотиви» в музичній композиції» [1, 251]. Лейтмотивний аналіз у бургардтівському виконанні органічно вплітається в контекст західноєвропейських і російських досліджень проблеми повторюваного мотиву.

Аналіз мотивів має гетерогенне походження. Поняття лейтмотиву як стійкого й повторюваного елемента музичної мови було введено Р. Вагнером [13, 100]. В «Історичній поетиці» О. Веселовський розглядав мотив як найпростіший, неподільний, повторюваний елемент сюжету. У німецькому літературознавстві першої половини ХХ ст. проблему лейтмотивів вивчали В. Дібеліус і Л. Шпітцер. Нарешті, у 1970-х роках мотивний аналіз як різновид постструктуралістського підходу до тексту розробив Б. Гаспаров.

Дивним видається те, що у вступній частині дисертації О. Бургардта, в якій обґрунтовано методологію дослідження, немає жодних посилань на літературознавчі джерела з теорії лейтмотиву. Дмитро Чижевський, проте, стверджував: «в праці про Андреева Бургардт виходить з праць німецького фахівця романської філософії Л. Шпіцера, якого саме тоді націонал-соціалісти вигнали з Німеччини. Але він не прикрив свого користання таким джерелом ніякими нацистськими формулами, як не викреслив зі списку використаної літератури «небажаних» тоді марксистських або єврейських авторів» [1, 251–252]. Свідчення дуже цінне для розуміння наукової методології О. Бургардта. Однак у тексті дисертації, опублікованої 1941 року, навіть словом не згадується про Лео Шпіцера, його імені немає і в списку бібліографії. Малоімовірно, що Д. Чижевський зробив тільки припущення щодо витоків методології Юрія Клена, адже з його спогадів відомо, що О. Бургардт часто обговорював з ним свою роботу над науковими студіями [1, 250]. Можливо, це результат «редакторської» правки. Очевидно, ситуацію міг би прояснити первісний текст дисертації О. Бургардта. На жаль, ми мали змогу опрацювати лише мюнстерське видання 1941 року (поза увагою залишилось і лейпцизьке видання).

Слова Чижевського про шпітцерівський вплив на Бургардта видаються правдоподібними, особливо якщо згадати студентські зацікавлення О. Бургардта німецькою філологією (ще слухачем семінару В. Перетца він написав і опубліку-

вав студію «Нові обрії в царині дослідження поетичного стилю (принципи Е. Ельстера)» (1915) та й узагалі обізнаність київських неокласиків із німецьким формалістичним дискурсом (Вальцель, Вельфлін, Воррінгер, Зиммель та ін.).

Лео Шпітцер був представником стилістичної критики (*Stilkritik*) [14, 465], що розглядала «художні твори крізь призму використаних лінгвістичних засобів виразності в їхньому співвідношенні з духовними аспектами особистості автора» [15, 383]. У праці «*Stilstudien*» (1928) він виклав теорію лейтмотивів, улюблених тем і мовних зворотів автора. Л. Шпітцер обстоював «паралелізм між «мотивом» і «словом», паралелізм, закорінений [...] у психіці поета, яка однаково чинить визначає підбір слів і тематичного матеріалу» [16, 198]. Отож засадниче положення теорії Шпіцера – глибинна єдність мови й мислення.

Метою дисертаційного дослідження О. Бургардта було «з'ясувати найважливіші лейтмотиви, з яких складається картина світу Леоніда Андреева»¹ [2, 6] та які домінують у його творчості, за допомогою детального текстового аналізу всього корпусу текстів письменника. Окрім художніх творів, літературознавець враховує біографічний матеріал, епістолярій, спогади сучасників.

Теоретичні міркування Л. Шпіцера й О. Бургардта подібні в багатьох моментах. І Л. Шпітцер, і О. Бургардт у своїх дослідженнях орієнтуються на лейтмотивну практику Вагнера: Л. Шпітцер – пишучи про мотиви Ш. Пегі [17, 318], О. Бургардт – про мотиви Л. Андреева: «лише через багаторазове повторення ми розпізнаємо, наприклад, у Вагнера лейтмотиви золота, меча та вогню» [2, 6].

На шпітцерівський інтуїтивний метод певний відбиток наклала техніка вільних асоціацій Фрейда. Як і в Л. Шпіцера, в О. Бургардта відчутна психоаналітична складова. За О. Бургардтом, мотив – ірраціональна, агресивна сила, здатна чинити тиск на психіку автора, деспотично заволодівати його творчістю й світоглядом, диктувати вибір лексики [2, 9]. У своїх численних варіаціях лейтмотив повторюється так часто, «немовби письменник хоче втовкмачити його читачеві» [2, 9]. Навіть, здавалося б, цілком нейтральні висловлювання Л. Андреева, скажімо, в репортажі «Волга і Кама», приховують у собі характерні для його творчості лейтмотиви.

Лео Шпітцер аналогічно вважає, що хоч би яким було намагання автора урізноманітнити

¹ Тут і далі переклади німецьких статей О. Бургардта

свою мову, улюблені мотиви неодмінно повторюються через постійність художньої інтуїції поета [16, 215], психічна схильність автора завжди визначає його свідомий чи несвідомий вибір певного мовного матеріалу, а тому кожна маргінальна деталь стилю не є випадковою, звідси – вимога уважного читання [16, 214].

На думку О. Бургардта, лейтмотиви можна виявити лише «з відстані», розглянувши весь творчий доробок письменника, оскільки «в окремому творі основний мотив творчості часто з'являється лише як додатковий» [2, 6]. Тільки в цілісності можна зрозуміти функціональну роль мотивів. Дослідник виділяє кілька способів демонстрації мотиву в тексті. Найпростіший – підбір такого сюжету, який би повністю відповідав мотиву [2, 6]. Наприклад, в оповіданні Л. Андрєєва «Мовчання» мотив мовчання заповнює собою весь сюжет і не залишає місця для інших мотивів. Коли ж лейтмотиви не достатньо сильні, вони «вгамовуються в стилістичних деталях» [2, 9]. Тоді автор створює тропи, що ґрунтуються на леймотивах і є їхніми носіями. Окрім того, емоційний тон мотиву здатен впливати на синтаксис і ритм тексту.

Усі мотиви взаємопов'язані (скажімо, мотив самотності не може бути «чистим», він завжди переплітається з близькими мотивами ночі, порожнечі, жаху), перетинаючись, «мотиви створюють один єдиний великий комплекс» [2, 10]. О. Бургардт умовно виділяє лейтмотиви і їхні різновиди: самотності, мовчання (тиші, безгоміння), ночі (мороку, темряви), порожнечі (безодні, прірви, пустелі, глушини), жаху (страху, переляку, страхіття, привида, моторошного), космічного простору, перешкод (камери, ящика, катівні, клітки, муру, зачинених дверей, лабіринту), примусу (долі, закону, припису), покривала Майї (життя як сну, життя як театру, іншої реальності, маски), двійника, вогню (пожежі, полум'я, жертви), безсилля рацію.

На основі лейтмотивів вдається відтворити картину світу Л. Андрєєва: «всесвіт порожній, безлюдний і темний. Людина, відокремлена від інших живих істот безоднею [...] У цьому темному просторі панує повна тиша [...] З відчуття безмежної покинутості й самотності виникає страх і жах перед тим, що всесвіт заселений страхіттями та химерами. Те, що помічає око, – лише маски, під якими ховаються справжні речі. Від усвідомлення цього й від відчуття покинутості народжується велика туга за справжнім, за розкриттям таємниці, що ховається за зачиненими дверима» [2, 10]. Фактично через аналіз індивідуального стилю (стилю як симптому особис-

тості) О. Бургардт з'ясовує світоглядні домінанти Леоніда Андрєєва, що так само є мотивними домінантами його творів.

Дослідник максимально повно наводить приклади повторюваних мотивів із текстів Л. Андрєєва. Шпітцер обґрунтовує необхідність такої вичерпності: «лише часта повторюваність явища дає нам право робити висновок про наявність деякої внутрішньої константи: саме накопичення низки прикладів дає ту точність, до якої ми звикли в лінгвістиці і яку нам хотілося б внести й у розгляд питань словесного мистецтва» [16, 216].

Попри всі перераховані збіги в позиціях Шпітцера та Бургардта, вони не є ідентичними. На відміну від Шпітцера, український літературознавець не приділяє аж такої уваги «експлікації» потаємного в душі автора. Для нього спорідненість стилістичних засобів і світогляду письменника є очевидною, однак він займається не стільки з'ясуванням внутрішніх імпульсів, що викликали появу певного мотиву, як реєстрацією всіх проявів цього мотиву в тексті.

Бургардтовим дослідженням мотивів більш співзвучна поетика виразності, що виникла в межах російського структуралізму в 60-х роках. Впадає в очі разюча подібність підходів до мотиву Освальда Бургардта і Юрія Щеглова. Останній, описуючи поетичний світ Анни Ахматової, реконструював найбільш загальні та глибинні семантичні величини (теми), що лежать в основі всіх її текстів [18, 261]. Шляхом повільного читання й зіставлення різних текстів одного автора, а також розгляду біографічних фактів та стилістики побутової мови поетки дослідник встановив повторювані мотиви її творчості [18, 262]. Подібно до О. Бургардта, Ю. Щеглов вважав, що функція мотивів буває різною: від композиційного стрижня до периферійних аксесуарів (епітетів, метафор тощо).

За словами Ю. Щеглова, витоки його методу слід шукати в К. Чуковського [18, 262], який у праці «Ахматова і Маяковський» (1921) на основі формального, технічного наукового розбору улюблених прийомів письменника робив психологічні висновки, відтворюючи духовну особистість митця [19, 179]. Достеменно невідомо, чи О. Бургардт знав цю студію К. Чуковського, проте і в дисертації, і в статтях він неодноразово робить посилання на інші його тексти [2, 200; 8, 24–26].

II

Літературознавчі зацікавлення О. Бургардта не обмежуються теорією лейтмотивів. Працюючи з архівними матеріалами польського поета

Вінценти Поля (1807–1872), він натрапляє на автограф вірша «Rzucash nas Siostro i wraz z dziećmi Twemi...», присвяченого братовій поета – Нетті Конольд. Ця знахідка стає поштовхом до створення біографічного нарису про родину Юзефа Поля [20]. О. Бургардт уперше публікує невідомий вірш Вінценти Поля.

У цей час написано блискучі огляди української та російської літератури на еміграції [21; 22], сучасної літератури Західної України [23], у яких майстерно поєднано панорамність синхронного зрізу літературного процесу з характеристикою творчості окремих авторів. Російську літературу презентують О. Блок, В. Соловйов, Л. Андреев, С. Єсенін, Є. Замятін, Б. Пільняк, Д. Мережковський, І. Бунін, І. Шмельов, Б. Зайцев, О. Ремізов, В. Сірін, Ф. Степун, С. Гребеншиков, Г. Газданов, І. Наживін, П. Краснов, І. Солоневич, В. Ходасевич, А. Ладінський. Літературу українського екзилу представлено іменами У. Самчука, Г. Журби, Р. Єндіка, Ю. Липи, Л. Мосендза, І. Вільде, Ю. Косача, Н. Королеви, Ю. Дарагана, О. Стефановича, І. Наріжної, Б.-І. Антонича, С. Гординського, Б. Кравціва, Н. Лівницької-Холодної, Олега Ольжича, О. Теліги, Юрія Клена, Є. Маланюка.

У статті «Українська література еміграції» О. Бургардт згадує про діяльність київських неокласиків – замкненої групи, що «рухалася надійною дорогою поетичної традиції», «плекала красу й чистоту мови та вклала її в спокійну, філігранну форму», «Максим Рильський був її найвідомішим представником, а Микола Зеров – ідеологом» [21, 456]. В еміграційній літературі традиції неокласика М. Рильського продовжували О. Стефанович та І. Наріжна [21, 463].

Характеризуючи в цілому літературну ситуацію в більшовицькій Україні з її засиллям низькоякісної масової літератури, «агітаційного товару», О. Бургардт зазначав, що «до занепаду спричинила також євреїзація літератури. Євреї, замасковані під українськими іменами, взяли слово від імені української нації. Достатньо лише назвати «поетів» Первомайського й Кулика, критика Коряка, розстріляного Фальківського та гумориста Остапа Вишню, який нині впав у немилість. Сторонній людині все складніше розпізнати, що в українській мові є витвором українського духу, а що – єврейського» [21, 457].

Виникає запитання, чи наведені вище думки є власними переконаннями О. Бургардта, чи вимушеним конформізмом? Чи не є вони політичною мімікрією, на зразок тієї, до якої змушені були вдаватися неокласики в 30-х роках в Україні? Ютта Ліндекугель справедливо зауважила,

що в критиці, коли йдеться про публіцистичну діяльність О. Бургардта, націонал-соціалістські тенденції його текстів зазвичай виносяться за дужки [3, 89]. Насправді ж у статтях О. Бургардта у «Віснику» (під псевдонімом Гордій Явір) такі тенденції явно простежуються: «Ми вступили в добу світових війн, наша доба – се міжчас, перехід від системи окремих держав до світової імперії [...] З'явиться білий провідник. Він не гордуватиме засобами. Войовничий дух буде його формуюча сила» [24, 426–429], у репортажі про виступ Гітлера в Мюнхені: «ті, що за кордоном читають про «звірства націоналістів», «знуцання над народом», про «утиски жидів», не спроможні уявити собі картини справжньої німецької дійсності. Суворої, фанатичної, нової, сильної, вагітної великим майбутнім» [25, 817]. Антисемітські висловлювання трапляються і в інших німецькомовних статтях [22, 465; 23, 68], у листах до Д. Донцова [26, 199, 206]. Ютта Ліндекугель, утім, доводить, що така риторика була нав'язана Бургардтові цензурою [3, 41]. І якщо спочатку він був «пасивним попутником», опуртуністом, то до кінця Другої світової війни втратив усі можливі симпатії до націонал-соціалізму.

Попри заборону, що нависла над іменем Гейне в німецькому суспільстві, О. Бургардт зважується надрукувати 1938 року статтю про переклади Гейне українською мовою. Обійти цензуру вдалося завдяки винахідливості головного редактора часопису «Zeitschrift für slavische Philologie» М. Фасмера, який придумав «політкоректну» назву для статті – «Чужі поети в українському вбранні. I» [6], що вдало маскувала ім'я нездоленого автора [1, 252]. Другу частину цієї статті було присвячено перекладам М. Терещенка з Е. Вергарна [8].

У цих працях О. Бургардт розкривається як критик і теоретик перекладу. Він ґрунтовно аналізує українські переклади Г. Гейне 1850–1920 років, визначає найвдаліші з них, описує складні випадки передачі при перекладі антитез, хіазму, оксиморона, повторів, іронії. На прикладі текстів М. Терещенка показує порушення й помилки, яких найчастіше припускається перекладач, класифікує їх і від розгляду конкретних випадків перекладацької роботи переходить до широких теоретичних узагальнень проблем мистецтва перекладу.

О. Бургардт говорить про особливості метрики й строфіки української та німецької поезії, а також висвітлює залежність перекладацької практики від розвитку оригінальної літератури. В українському перекладознавстві до ХХ століття

існувала традиція, перейнята в росіян, за якою кожна строфа обов'язково повинна була мати однаковий віршовий розмір, «недозвальною була комбінація хорей і дактиля або ямба і амфібрахія в одному й тому самому вірші або рядку (як це буває у німців)» [6, 265]. Це правило поширювалося й на оригінальну поезію, і на переклади. Відповідно, в українському літературному середовищі певний час не міг з'явитись адекватний переклад різноскладової, різноманітної в метриці й строфіці поезії Г. Гейне.

Таким чином, О. Бургардт ставить якість перекладу в пряму залежність від розвитку власних поетичних форм у літературі-реципієнті. Першим, хто зламав перекладацьку традицію та зробив вдалу спробу точно передати віршовий розмір поезії Гейне, був В. Пачовський (О. Бургардт наголошує на новаторстві символістів, які почали використовувати дольник у своїй творчості та в перекладах) [6, 266]. Утім, найкращі зразки перекладів поезії Гейне, у яких було повністю враховано формальні особливості німецьких оригіналів, створила Леся Українка: в її перекладах «ми знаходимо досконалість форми й проникнення в сутність кожного німецького слова, що заміщується абсолютно рівноцінним українським» [6, 267].

Разом із тим, дослідник підкреслює, що хоч би яким був удалим переклад, він ніколи не може передати те саме враження, що й оригінал, вже навіть через те, що «перекладач звертається до читача, який належить до іншого культурного контексту, і тому має інший історичний досвід та ремінісценції» [8, 1]. Окрім того, текст-переклад сугестує враження, відмінне від того, що викликає оригінал, через розбіжності в звучанні та граматичній будові мов перекладу й оригіналу (з цієї причини при перекладі часто втрачається звуковий символізм). Тому робота перекладача неодмінно має базуватися на знанні порівняльної семасіології [8, 5].

III

Ще один аспект літературної критики О. Бургардта – компаративістика. Майже кожна його стаття містить «порівняльні штрихи», принагідні зауваги з приводу подібностей у тематиці, композиції текстів тих чи тих письменників.

Доволі часто матеріал для зіставлення О. Бургардт черпає з російської літератури (це характерно для його критики еміграційного періоду). Наприклад, він пише, що Наталя Лівичка-Холодна простотою й досконалістю форми

своїх віршів продовжує традицію Анни Ахматової, а Богдан-Ігор Антонич «вражає своєю багатою метафоричною мовою, в якій відчувається вплив російського поета Єсеніна» [21, 463]. До речі, саме за такі паралелі О. Бургардт критикував Я. Рудницький: «Я рішуче відкинув прелегентове твердження про впливи Єсеніна і Блока на поезію Антонича, підкреслив його оригінальність і тяготіння радше до західноєвропейської (а то й американської) поезії, ніж до модерної російської» [27, 3].

У найбільшій своїй праці компаративістичного характеру – «Спільні мотиви в Леоніда Андреева і Ніцше» (1941–1942) О. Бургардт з'ясовує вплив поезики Ніцше на творчість Андреева: «Ми постійно знаходимо лейтмотиви російського письменника в Ніцше; стосовно одних можна говорити, що вони без сумніву запозичені, щодо інших цього напевно встановити неможливо, оскільки може йтися тільки про близькість ідей чи символів» [12, 1].

Текстовий аналіз виявляє в Ніцше й Андреева однакові мотиви самотності, порожнечі, мовчання. Від Ніцше Андреев переймає мотив лабіринту, в якому закорінена ідея про вічне повернення [12, 4], мотиви змії, вогню, моря й надлюдини. Проте Андреев не просто переймає той чи той лейтмотив: «ідеї Ніцше зазнають перетворення після того, як проходять через призму суб'єктивного сприйняття Андреева» [12, 18], «ніцшеанський мотив тому знаходить у нього відгук, що є йому близьким і наштовхується на аналогічний співзвучний мотив. Співзвуччя обох мотивів створює неймовірної сили лейтмотив» [12, 16]. Послугуючись музичною термінологією, О. Бургардт, фактично, говорить про зустрічну течію як необхідну умову рецепції.

Лейтмотивний аналіз, теорія перекладу, компаративістика, літературний процес – далеко не повний перелік питань, висвітлених О. Бургардтом у літературно-критичних працях еміграційного періоду. Науковий доробок О. Бургардта не обмежується представленими тут студіями. Потребують подальших пошуків і дослідження інші його німецькомовні праці, зокрема «Шекспір у слов'янських народів» – про посередництво французьких і німецьких перекладів у засвоєнні творчості Шекспіра слов'янськими літературами [10, 419], розвідка «Великий український письменник, Кобзар Тарас Шевченко», яка могла б стати вагомим аргументом у дискусії про рецепцію й оцінку творчості Тараса Шевченка кийвськими неокласиками.

1. *Чижевський Д.* Юрій Клен, вчений та людина: (Із спогадів. Написано 1949) // Чижевський Д. Філософські твори: У 4 т.– К.: Смолоскип, 2005.– Т. 2.– С. 244–253.
2. *Burghardt O.* Die Leitmotive bei Leonid Andrejev: Inaugural-Dissertation zur Erlangung des Doktorgrades der Philosophischen und Naturwissenschaftlichen Fakultät der Westfälischen Wilhelms-Universität zu Münster (Westf.).– Münster, 1941.– 201+ 4 S.
3. *Lindekugel J.* Vielfalt der Dichtarten im Werk von Oswald Burghardt (Jurij Klen).– Kassel: Kassel university press, 2003.– 545 S.– <http://www.uni-kassel.de/upress/publi/abstract.php?978-3-89958-017-4>
4. *Burghardt O.* An den Quellen der ukrainischen Philosophie. Čyževs'kyj D.: Filosophija G. S. Skovorody.– Warszawa, 1934.– 224 s. // Slavische Rundschau.– 1935.– VII.– № 5.– S. 332–335.
5. *Бургардт О.* Рец. на: Чижевський Д. Філософія Г. С. Сковороди.– Варшава, 1934.– 224 с. // Вістник.– 1935.– № 3.– С. 236–237.
6. *Burghardt O.* Fremde Dichter in ukrainischem Gewande. I // Zeitschrift für slavische Philologie.– 1938.– № 15.– S. 260–302.
7. *Бургардт О.* Гейне в українських перекладах // Гейне Г. Вибрані твори.– Х.; К.: ДВУ, 1930.– Т. 2.– С. 5–47.
8. *Burghardt O.* Fremde Dichter in ukrainischem Gewande. II // Zeitschrift für slavische Philologie.– 1940.– № 17.– S. 1–31.
9. *Бургардт О.* Український переклад Вергарна // Критика.– 1928.– № 5.– С. 82–100.
10. *Міжковський В.* Недруковане й забуте: Громадські рухи дев'ятнадцятого сторіччя, новітня українська література.– Нью-Йорк: Українська вільна академія наук у США, 1984.– Т. 1.– 509 с.
11. *Burghardt O.* Gemeinsame Motive bei Leonid Andrejev und Nietzsche: Teil 1 // Zeitschrift für slavische Philologie.– 1941.– № 17.– S. 353–372.
12. *Burghardt O.* Gemeinsame Motive bei Leonid Andrejev und Nietzsche: Teil 2 // Zeitschrift für slavische Philologie.– 1942.– № 18.– S. 1–18.
13. *Руднев В.* Структурная поэтика и мотивный анализ // Даугава.– 1990.– № 1.– С. 99–101.
14. *Махов А.* Шпитцер Лео // Западное литературоведение XX века: Энциклопедия / Гл. науч. ред. Цурганова Е.– М.: Интрада, 2004.– С. 465–466.
15. *Лозинская Е.* Стилистическая критика // Западное литературоведение XX века: Энциклопедия / Гл. науч. ред. Цурганова Е.– М.: Интрада, 2004.– С. 383–385.
16. *Шпитцер Л.* Словесное искусство и наука о языке // Проблемы литературной формы / Сб. статей О. Вальцеля, В. Дибелиуса, К. Фосслера, Л. Шпитцера; под ред. В. Жирмунского.– Л.: Academia, 1928.– С. 191–223.
17. *Spitzer L.* Stilstudien.– München: Hueber, 1961.– Т. 2.: Stilssprachen.– 592 S.
18. *Щеглов Ю.* Черты поэтического мира Ахматовой // Жолковский А., Щеглов Ю. Работы по поэтике выразительности: Инварианты – тема – приемы – текст.– М.: Прогресс, 1996.– С. 261–289.
19. *Чуковский К.* Ахматова и Маяковский // Вопросы литературы.– 1988.– № 1.– С. 177–205.
20. *Burghardt O.* Die Entstehungsgeschichte eines Gedichtes von Wincenty Pol // Zeitschrift für slavische Philologie.– 1937.– № 14.– S. 322–325.
21. *Burghardt O.* Ukrainische Dichtung im Exil // Die Gegenwartsdichtung der europäischen Völker / Herausg. von Kurt Wais.– Berlin: Junker und Dünhaupt Verlag, 1939.– S. 455–464.
22. *Burghardt O.* Russische Dichtung im Exil // Die Gegenwartsdichtung der europäischen Völker / Herausg. von Kurt Wais.– Berlin: Junker und Dünhaupt Verlag, 1939.– S. 465–480.
23. *Burghardt O.* Die Gegenwartsliteratur der Westukraine // Ukrainische Literatur im Dienste ihrer Nation. [Серия]: Ukraine von gestern und heute.– Bern: R. Sutter & Cie, [1938].– S. 56–82.
24. *Гордій Явір.* Прогнози Шпенглера: (Допись з Німеччини) // Вістник.– 1936.– № 6.– С. 424–429.
25. *Гордій Явір.* З німецьких вражінь: (Репортаж з Німеччини) // Вістник.– 1933.– № 11.– С. 813–817.
26. *Сварник Г.* Наймолодший з «п'ятірного грона» – Освальд Бургардт (Юрій Клен): Листи до Дмитра Донцова // Українські проблеми.– 1999.– № 1–2 (18–19).– С. 177–219.
27. *Рудницький Я.* Із спогадів про Юрія Клена // Новий шлях.– 1957.– № 100.– С. 3.

N. Kotenko

THE PROBLEMATICS OF OSWALD BURGHARDT'S LITERARY-CRITICAL STUDIES WRITTEN IN GERMAN

The article analyzes Oswald Burghardt's (Jurij Klen's) literary-critical studies written abroad in German in the 1930s and 1940s, with focus on such aspects of his research as leitmotif analysis, the theory of translation, and comparative studies.